

PROSTOROM DO IDENTITETA I OBRNUTO

(Ivana Brković, *Političko i sveto: Identitet prostora i prostori identitet u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Dubrovnik 2017.)

Rakurs gledanja na književni svijet koji je iznjedrio zaokret k prostoru, eksplicitni teorijski okvir knjige pred nama, nije se uvriježio u hrvatskoj znanosti o književnosti u mjeri u kojoj je to slučaj u nekim drugim sredinama. Književni prostor, koji je glavni predmet ali i lajtmotiv ponuđenih čitanja knjige Ivane Brković, sagledan je iz perspektive tog zaokreta, a razlozi fokusiranja na dubrovačku književnost 17. stoljeća izloženi su na uvjerljiv način. Na kraju Uvoda autorica piše da se analiza književnog prostora pokazala poticajnom, a da joj je cilj bio osvijetliti

odabrani korpus tekstova pomoću specijalne paradigme kako bi se popunila „poneka prazna mjesta hrvatske znanosti o književnosti koja se, barem kad je o staroj dubrovačkoj književnosti riječ, predmetom prostora dosad nije ozbiljnije bavila” (13). Na samom početku prikaza iznosim mišljenje da je autorica u potpunosti ispunila zadaću koju je sebi postavila.

Knjiga započinje poglavljem „Teorijska polazišta” u kojemu se iscrpno opisuje „prostorni obrat” kao jedan od najzanimljivijih događaja u teorijskoj misli ne samo u čitanjima

književnosti nego i u promišljanju društva i kulture kao takve. Pisci koje Ivana Brković povlašćuje u prikazu – Lefebvre, Foucault, Soja – nisu svoje radove temeljili poglavito na književnim predlošcima, ali je očito iz eksplikacije njihovih djela da u njima postoje putokazi za znanstvenika koji se bave književnošću. U tom smislu uvodni teorijski prikaz nije samo hvalevrijedna rekonstrukcija „prostornog obrata” nego je priprema za odjeljak koji slijedi u kojemu se na pozadini rečenog „obrata” u žarište stavlja književni prostor. Nakon što je raspravila pitanje o elementima prostornog obrata koji su najrelevantniji za književnoznanstvenu analizu, autorica u sljedećem odjeljku nudi pregled autora koji su se pozabavili prostorom u znanosti o književnosti, upozoravajući pritom da za razliku od analize vremena i drugih aspekata književnog teksta „različiti pokušaji da se konceptualizira jedinstvena teorija književnog prostora u 20. stoljeću nisu urodili uspostavom sustavnih, općeprihvaćenih kategorija za njegovu analizu” (30). Iz arhiva teoričara književnosti kod kojih je razvidan interes za prostor izdvajaju se Bahtin, Lotman, Pfister, Bachelard, Lutwack, Zoran kao i nekoliko manje poznatih autora koji su svi suglasni da je „književni prostor kompleksan istraživački predmet”. U odjeljku naslovljenom „Model prostorne analize” autorica počinje

s raščlambom identiteta književnog prostora, objašnjavajući od čega je taj prostor sazdan, ali i kako se on konstruirao. Ističe se činjenica da je književni prostor i objekt i proizvod diskursa, a nastavlja propitivanjem međuodnosa „procesa konstruiranja prostora i kolektivnih identiteta” (46). Ta se dualnost proteže ostatakom knjige koja analizira prostore identiteta u književnosti nastaloj na jednom lokalitetu i u jednom isječku vremena.

S obzirom na kronotop za koji se autorica odlučila u studiji, posve je razumljivo da svoja čitanja dubrovačke književnosti započinje s *Dubravkom* Ivana Gundulića. Registrirajući postojeći arhiv čitanja Gundulićeva dramskog djela, autorica, polazeći od prostornog teorijskog okvira, iznosi tezu da se idilična arkadija u drami „može promatrati kao konstitutivni element dubrovačkog društvenog i političkog prostora u 17. stoljeću” (56). U kratkom odjeljku naslovljenom „Arkadija kao društveni prostor” nalazimo osvrt na pastoralnu književnost i zaključak da se u drami „ukazuje i na konkretnija značenja”, to jest „na semantičku jednadžbu uobičajenu u tadašnjoj dubrovačkoj sredini prema kojoj se Dubrava poistovjećuje s Dubrovnikom” (59). Sljedeći korak argumentacije razrađuje tu postavku opisom vanjskih granica tog „prostora identiteta”, njegovih unutarnjih granica

kao i opisom krize koja se sručila na taj identitet pa se može ustvrditi kako analiza pokazuje da je evocirani prostor identiteta kod Gundulića „ambivalentni prostor idealnog prostora s jedne strane i moralne krize s druge” (76). Prostori kojima se bavi poglavlje u kojemu se obrađuje Gundulićev *Osman* su povijesni, politički i društveni prostori, prostor vlasti, i religijski prostor. Nakon što su ti prostori opisani ponaosob nudi se opća konstatacija o njihovu međuodnosu koji se vidi „s jedne strane kao proces sakralizacije povijesnog, odnosno političkog i društvenog prostora, a s druge kao proces historizacije sakralnog, odnosno eshatološkog prostora” (98). Taj je međuodnos na djelu i u predodžbi prostora koji su predmet sljedećeg odlomka u kojemu je riječ o odnosu identiteta i alteriteta u nizu natuknica o prostoru Poljske, o slovinskom, grčkom prostoru i, kao najvažnijem za konstruiranje identiteta, o osmanskome prostoru kao „neprijepornom prostoru Drugoga” (115). Ovaj dio knjige završava kratkim osvrtom na Gundulićevu „prigodnicu” u kojoj je razvidna „pozitivna heteropredodžba o Toskanskom Nadvojvodstvu u dubrovačkoj sredini” (128) koju autorica objašnjava dobrim odnosima koje je onodobna Republika imala s Toskanom.

U narednom poglavlju autorica se bavi Junijem Palmotićem koji nema, kao što ona zamjećuje,

status „općepoznatog znaka” kao drugi hrvatski klasici. Najviše prostora posvećuje analizi njegove (pseudo)povijesne drame *Pavlimir* koja se „može pribrojiti onim tekstovima koji su stoljećima u dubrovačkoj sredini reproducirali sliku vlastita Grada” (134). Nakon tvrdnje da topografska struktura u drami „suggerira višestruka i višeslojna značenja”, prostor identiteta u djelu se analizira putem čitanja prostora podrijetla, prepoznavanjem granica i poimanjem Dubrovnika kao utočišta, ali i kao pozornice krize. Autorica se u nastavku bavi drugim njegovim tragikomedijama i pokazuje kako u njima prostorni referenti nose povijesna i politička značenja, pa tako analizira Palmotićevo kraljevstvo Slovina, vanjske granice i ono Drugotog kraljevstva kao i njegove unutarnje granice. Ona uvjerljivo ukazuje na „raguzocentričnost” Palmotićeve vizije „slovinskog” prostora koja kao i kod Gundulića smatra Dubrovnik „‘utječištem’ i štitom kršćanstva” (166).

Nakon što je situirala *Trublju slovinsku* Vladislava Menčetića u povijest hrvatske književnosti, autorica u sljedećem odjeljku pristupa djelu pomoću već uvriježene metodološke aparature i pokazuje kako Menčetić oblikuje prostore identiteta koji su slični, ali ipak različiti od prostora kod Palmotića i Gundulića. U slijedu kontekstualizacija knji-

ževnih djela u povijesni tijek, autorica u slučaju Menčetića pokazuje kako njegovo djelo nastaje u doba euforije za Zrinskim pa se, shodno tome, „konstrukt *slovinskog* prostora u Menčetićevo spjevu može promatrati u kontekstu konkretnih političkih nastojanja Zrinskih i njihovih istomišljenika u zapadnoj Europi, koji su zagovarali osnivanje međunarodne protuturske koalicije i ofenzivni rat protiv Osmanskog Carstva” (179–180).

Dijakroniju književnih predložaka prekida potres 1667. godine koji kao prijelomni događaj okončava jedan niz i inaugurira drugi niz književnih uradaka i povijesnih zgoda. Drugi niz započinje kratkim osvrtom na knjižicu/prigodnicu naslovljenu *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju* koja je objavljena iste godine u kojoj je došlo do velike trešnje i koja kao primjer „lamentacijskog pjesništva” opisuje tragičnu sudbinu grada, ali i najavu da će „Dubrovnik opet biti / Dalmacije lijepa kruna”. U nastavku autorica analizira nevelik spjev *Feniče alliti srećno narećenje gradu Dubrovniku* Nikolice Bunića koji također lamentira nad udesom grada, ali i navješćuje njegovo uskrsnuće. Na temelju prostorne analize autorica zaključuje da Bunićev spjev „nasljeduje prostorni model razorenog, a onda iz pepela uskrsnuloga grada feniksa” (201–202). U nastavku autorica analizira,

po njezinu shvaćanju, „nezasluženo dugo zapostavljen” (204) povijesni ep Jakete Palmotića Dionorića *Dubrovnik ponovljen* u kojemu je opisan sam potres, ali i radnje koje poduzimaju „javni autoriteti” kako bi se sanirala šteta i obnovila slava Dubrovnika. Rabeći već izložene kategorije prostornog pristupa, analiza predočuje Dubrovnik „kao preferencijalni prostor” (213) prizivanjem idealne prošlosti što u kriznim vremenima ima mobilizacijsku funkciju. Dok iz rečenih djela autorica iščitava položaj Dubrovnika u osmanlijskom okruženju, u zadnjem djelu koje podvrgava prostornoj analizi, *Beča grada okruženje* Petra Bogašinića autorica zamjećuje pomicanje političkog težišta ka katoličkoj Habsburškoj Monarhiji. Osmanski poraz pod Bečom i kasniji razvoj događaja našli su odjeka u Bogašinićevo spjevu primjerice u pohvalama zapovjednika hrvatskih vojnih jedinica koje se, po autoričinu mišljenju, „mogu objasniti i kao implicitna najava dubrovačkog otvaranja prema Banskoj Hrvatskoj” (246). Pri kraju knjige u natuknicama se naznačuje razdoblje intenziviranja gospodarskih odnosa Dubrovnika sa sjevernom Hrvatskom pa tako u jednoj fusnoti čitamo da je 1690. Dubrovnik u Rijeci otvorio konzulat (247).

Spominjem tu činjenicu i njezino navođenje zbog dva razloga. Prvo, dotična činjenica ilustrira zani-

mljive uvide do kojih autorica dolazi primjenjujući prostorni pristup. Iako bi se, kao što autorica zamjećuje na kraju knjige u kratkoj bilješci o istraživačkim perspektivama, taj pristup mogao „proširiti i produbiti i drugim tekstovima koji su nastajali ili su uže povezani s dubrovačkom sredinom” (262), ja bih dometnuo da mnogi uvidi u ovoj knjizi, kao primjerice onaj o relaciji Dubrovnika i ostatka Hrvatske, iziskuju dodatna istraživanja, pogotovo kada se propituje sveza hrvatskog identiteta i teritorijalnosti. Objektivnost koju nalazimo u ovoj knjizi mogla bi u tom poslu zasigurno poslužiti kao putokaz. Drugi razlog zašto sam naveo zapažanje iz fusnote jest taj što se na tom primjeru vidi autoričino postupanje s arhivskom građom, ali i sa sekundarnim referencijama diljem teksta. Naime knjiga Ivane Brković *Političko i sveto* čitka je knjiga, dobro organizirana i analitički razrađena. Tome pridonosi i autoričina odluka da veliki dio svojih referencija, zapažanja i dijaloziranja sa sekundarnom literaturom smješta u fusnote. Ta odluka u prvi plan stavlja kostur

njezine metodološke aparature, čitanja predložaka koja joj omogućuju i zoran pregled njezinih zaključaka. Fusnote pridonose znanstvenoj akribiji izlaganja, ali ne oduzimaju ništa od originalnosti uvida i preglednosti argumentacije.

Zaključit ću da je riječ o originalnoj studiji koja pokazuje potencijal prostornog pristupa u čitanju književnih djela, ali i u kritičkom sagledavanju identitetskog samorazumijevanja. Na kraju poglavlja u kojemu raspravlja svoja „teorijska polazišta” autorica napominje da njezina knjiga nudi jednu moguću interpretaciju, a ne konačan odgovor „jer on je, u skladu sa situacijskim i relacijskim poimanjem prostora, dinamičan i stalno se mijenja” (53) i ovisi o „kronotopskoj poziciji istraživača”. Ta je ograda dobrodošla i može poučiti kritičkom uvažavanju mišljenja drugih, poslužiti kao naputak ne samo istraživanjima hrvatske književnosti nego uputiti na to što bi uopće trebalo biti i kako bi se trebalo upotrebljavati humanističko znanje.

Stipe Grgas